

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดท่านา จังหวัดนครปฐม

Factors Affecting the Changes in Tana Market, Nakhon Pathom Province

พรรณนิกา อินทุทรัพย์¹ กฤตพร ห้าวเจริญ²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สภาพทั่วไปและปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดท่านาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยพิจารณาจากลักษณะทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ รวมถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งความน่าสนใจของบริเวณตลาดท่านาอีกประการหนึ่ง คือ บริเวณตลาดท่านาอยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางกายภาพของสถานที่เช่า และการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้กับผู้เช่า จึงมีความแตกต่างกับการจัดการพื้นที่ของเอกชนที่เน้นการพัฒนาโดยยึดประโยชน์ส่วนตนของเจ้าของทรัพย์สินเป็นหลัก ดังนั้นจำเป็นต้องทำความเข้าใจพัฒนาการ และทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดท่านาในแต่ละช่วงเวลา เพื่อผลลัพธ์ที่ได้ไปใช้ในการปรับปรุงแผนให้ตรงกับความต้องการของคนในชุมชนผลจากการศึกษาสามารถอธิบายถึงปัจจัยหลักที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดท่านาได้เป็น 2 ช่วงเวลา คือ ปัจจัยหลักที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดท่านาในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งปัจจัยหลักที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดท่านาในอดีต คือ ปัจจัยทางกายภาพ ซึ่งเป็นตัวกำหนดบทบาทของพื้นที่ทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจให้เป็นไปในทิศทางต่างๆ ได้แก่ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่ผูกพันกับแม่น้ำตั้งแต่ในอดีต อีกทั้งการค้าขายและบริการซึ่งรุ่งเรืองอย่างมากในช่วงที่พื้นที่มีลักษณะความเป็นเมืองท่า กล่าวได้ว่าลักษณะทางกายภาพที่ดี ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาพื้นที่สู่ความเป็นศูนย์กลางการค้าและบริการ สำหรับปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดท่านาในปัจจุบัน คือ แผนนโยบายของภาครัฐ จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ ส่วนมีอิทธิพลในการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงพื้นที่ร่วมกับปัจจัยทางกายภาพ แต่ขณะเดียวกันแผนนโยบายต่างๆ ของภาครัฐก็ส่งผลให้การรับรู้ต่อความหมาย รวมถึงเสน่ห์และเอกลักษณ์ของพื้นที่ลดลง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่มีผลต่อความชอบใจของบริเวณตลาดท่านา

คำสำคัญ: ตลาดชุมชนริมน้ำ ปัจจัย ตลาดท่านา

Abstract

This research aims to analyze the generality of Tana Market, Nakorn Pathom Province and the various factors affected the changes which occur in this area from past to present by considering the characteristics of physical, social, economic and activities from various periods. One of the remarkable things about Tana Market is the working approach of the Crown Property Bureau who owns the area with emphasis on improving livelihood of population; this is a different from other private areas management. Therefore, it is necessary to understand the background and aware of the factors influence Tana market in each period to be applied in planning to meet the needs of population. The results of this research show 2 possible factors as follows: 1) the main factors affecting the changes in the past, include the physical factors which determining the roles of social and economic characteristics, such as the riverside settlement on Nakornchaisri River that affected the lifestyle of people in the community bound to the river, especially trade and services that grow

¹ นักศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² อาจารย์ ดร. สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

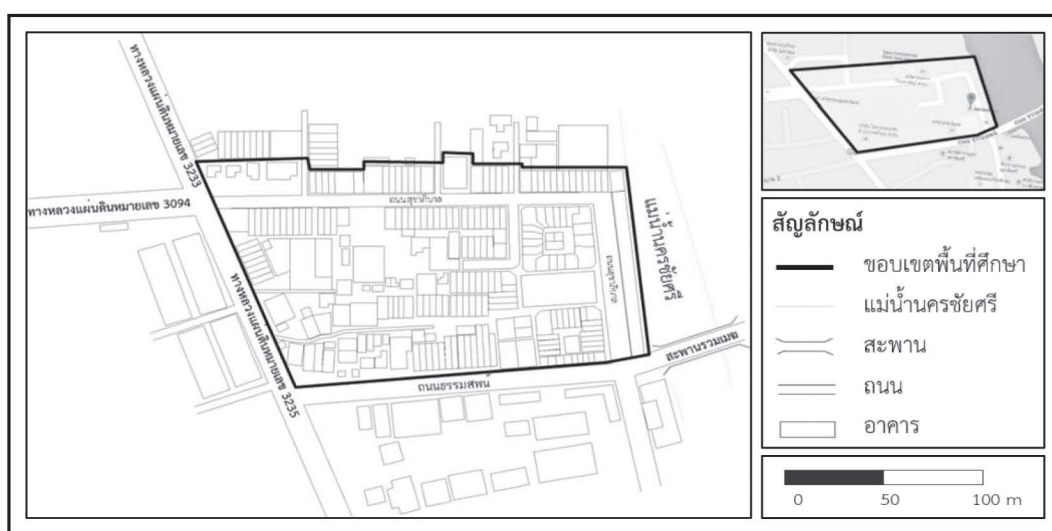
glorious in Tana Market as a seaport area. Hence, the good physical appearance promotes the area to be a Trade Services Center. 2) the main factor influencing the change in the present is the government policies and the physical factor. However the main goal of their development desires to make Tana Market more vigorous and sustainable. In addition the impacts of their works also change the sense of place, charm and unique of the area, which is a very important thing that effect Tana Market to become stagnant.

Keywords: Waterfront Community Market Factors Tana Market

1. บทนำ

บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน หรือที่ชาวนครปฐมเรียกว่าแม่น้ำนครชัยศรี เป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศไทย มีความอุดมสมบูรณ์และเหมาะต่อการทำการเกษตรและค้าขาย ทำให้ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำตั้งแต่อดีต ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตด้านคมนาคม แหล่งทำมาหากิน แหล่งวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นและวิถีชีวิต ทั้งนี้แม่น้ำนครชัยศรี เปรียบได้กับเส้นเลือดหล่อเลี้ยงคนในพื้นที่ บริเวณที่มีการรวมกลุ่มเป็นชุมชนขนาดใหญ่มักเกิดเป็นตลาดชุมชนริมน้ำขึ้น ซึ่งเป็นตลาดบกหรือน้ำศูนย์กลางของชุมชน

ตลาดท่านาหรือตลาดนครชัยศรี เป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่อยู่คู่วิถีชีวิตคนนครปฐมมากกว่า 150 ปี ในอดีตพื้นที่นี้เคยเป็นท่าขึ้นข้าวและท่าเรือขนส่งสินค้าแห่งใหญ่ เนื่องจากเป็นเส้นทางสัญจรของชาวสวนและชาวนา หรือผู้ที่ต้องเดินทางจากจังหวัดสุพรรณบุรีไปยังกรุงเทพมหานครเพื่อทำการค้าต้องผ่านพื้นที่บริเวณนี้ ตลาดท่านาจึงเป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งหนึ่งของลุ่มน้ำท่าจีน ส่งผลให้ชุมชนมีความเป็นอยู่และสภาพเศรษฐกิจที่ดี ภายหลังมีถนนตัดผ่านในพื้นที่ แม่น้ำที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลักลดความสำคัญลง ตลาดท่านาและชุมชนอื่นๆ บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีนจึงเกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ปัญหาความขัดแย้งด้านการค้าจึงเกิดขึ้น พื้นที่ที่มีการเข้าถึงที่สะดวก ย่อมดึงดูดคนไปยังพื้นที่นั้นมากกว่า ทั้งนี้จากการเปลี่ยนแปลงของตลาดท่านาที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผ่านการพัฒนาปรับปรุงให้ตลาดมีประสิทธิภาพในด้านต่างๆ จึงจำเป็นต้องการดำรงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำแห่งนี้ และแม้ได้รับการพัฒนาทางกายภาพพื้นที่บางส่วนยังไม่สอดคล้องกับลักษณะและรูปแบบดั้งเดิม ส่งผลให้ปัจจุบันบริเวณตลาดท่านาไม่สะท้อนเอกลักษณ์ที่มีมาแต่อดีตให้ผู้พบเห็นรับรู้เท่าที่ควร

รูปที่ 1 ขอบเขตบริเวณตลาดท่านา
ที่มา: ผู้วิจัย (2558)

จากข้อมูลข้างต้นนำมาสู่ความสนใจในการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ตลาดทำนาในแต่ละช่วงเวลา เพื่อสร้างความเข้าใจต่อการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของตลาดทำนาที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งสามารถสรุปถึงสาเหตุหรือปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ นอกจากนี้จากการศึกษายังอาจเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประกอบการวางแผนเพื่อรองรับการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตต่อไป

2. แนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐาน หมายถึง การที่มนุษย์ต้องการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเพื่อพึ่งพาอาศัยกัน โดยมีการบุกเบิกและเข้าอยู่อาศัยครอบครองพื้นที่ส่วนหนึ่งส่วนใดของโลกที่ไม่มีผู้ใดอาศัยมาก่อน รูปแบบและขนาดของแหล่งตั้งถิ่นฐาน มีความซับซ้อนแตกต่างกันไป (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานจะมีตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างโดดเดี่ยวครอบครัวเดี่ยว ไปจนถึงการรวมกันอยู่เป็นหมู่บ้านใหญ่ๆ เป็นเมืองหรือนครและมหานคร เป็นต้น ทั้งนี้ต้องตระหนักถึงผลกระทบที่มีต่อสภาพแวดล้อมร่วมด้วย ได้แก่ 1) คน 2) โครงสร้าง ทางกายภาพ 3) ระบบโครงข่าย 4) สังคม และ 5) สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ รวมกันเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยซึ่งมนุษย์ต้องใช้เป็นแหล่งดำเนินชีวิต เพื่อแสวงหาการกินดี อยู่ดี ตลอดจนคุณภาพชีวิตที่ดี โดยรูปแบบการตั้งถิ่นฐานพัฒนาเรื่อยมาเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ ตั้งแต่การใช้ชีวิตแบบไม่มีการวางแผน เร่ร่อนหาอาหารเพื่อชีวิตประจำวัน จนเกิดการตั้งถิ่นฐานเป็นหลักเป็นแหล่ง โดยใช้ปัจจัยที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน (นพวัลย์ กิจรัชกุล, 2529) เช่น พื้นที่ในเมืองมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่กระจุกตัวอยู่รวมกันอย่างหนาแน่น เนื่องจากความต้องการเข้าถึงบริการต่างๆ ที่ตั้งอยู่ศูนย์กลางของชุมชนได้อย่างสะดวก รวดเร็ว ส่วนพื้นที่ในชนบทมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบกระจายตัว เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมซึ่งมีที่อยู่อาศัยติดกับที่ดินทำกิน มีคูคลองกันแนวเขต ทำให้บ้านเรือนตั้งกระจายกันพอสมควร และพื้นที่ชุมชนการค้าที่มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามแนวชายฝั่ง คือบ้านเรือนจะตั้งเรียงกันไปตามปัจจัยที่ตั้งพื้นฐานได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง ชายฝั่งทะเล และถนน ทั้งนี้ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีความสอดคล้องกัน และมีการพิจารณาที่ละเอียดขึ้นตามลำดับ ในระยะแรกจะเน้นการพิจารณาโดยให้ความสำคัญกับปัจจัยทางสภาพภูมิศาสตร์เพียงอย่างเดียว ต่อมามีการพิจารณาด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมร่วมด้วย และเมื่อการตั้งถิ่นฐานมีความหลากหลายมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปรากฏในลักษณะของเมือง กึ่งเมือง หรือชนบทน้อยใหญ่จึงมีการพิจารณาอิทธิพลที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานหลากหลายกว่าในอดีต เป็นกลุ่มประเทศ แบ่งเป็นกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วซึ่งพิจารณาจากโครงสร้างครอบครัว แรงงาน เศรษฐกิจที่เปลี่ยนจากเดิมเป็นหลัก ส่วนประเทศกำลังพัฒนาจะให้ความสำคัญกับการเพิ่มจำนวนประชากรวัยแรงงาน การย้ายถิ่นฐานจากชนบทสู่เมือง การกลายเป็นเมือง การเปรียบเทียบอุตสาหกรรมการผลิตที่เพิ่มขึ้นตามได้กล่าวข้างต้น สำหรับแนวคิดที่เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานริมน้ำ เกิดขึ้นจากลักษณะการดำเนินชีวิตของคนไทยในอดีตที่มีสังคมเกษตร จึงต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยหลักในการทำกิจกรรมต่างๆ ทำให้สมัยก่อนคนนิยมตั้งถิ่นฐานริมน้ำ โดยองค์ประกอบของชุมชนริมน้ำได้แก่ วัดอันเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนตั้งอยู่ริมฝั่งคลอง เป็นผลมาจากการก่อตั้งชุมชนริมน้ำท่าเรือร่วมซึ่งถูกกำหนดให้บริเวณดังกล่าวเป็นจุดศูนย์รวมชุมชน และคลังหรือเขื่อนเป็นตัวกำหนดแนวเขตของลำน้ำ ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวเป็นสิ่งสะท้อนวิวัฒนาการการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนริมน้ำนั่นเอง

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับตลาด

ตลาด หมายถึง สถานที่ซึ่งเป็นแหล่งซื้อขายสินค้าประเภทต่างๆ ทั้งเป็นประจำ ครั้งคราว หรือตามวันที่กำหนด มีบทบาทกับประชาชนแทบทุกชนชั้นในการเป็นแหล่งข่าวสาร ความรู้ และความคิดเห็นต่างๆ โดยแบ่งเป็น 2 รูปแบบคือตลาดน้ำ และตลาดบก ซึ่งมีทั้งประเภท ตลาดสด ตลาดผลิตสินค้า ตลาดสินค้าต่างแดน เป็นต้น ทั้งนี้การเกิดย่านพาณิชยกรรมริมน้ำมีที่มาจาก ตลาดน้ำที่พ่อค้าเรือเร่ชาวจีนล่องเรือมาขายของ แลกเปลี่ยนสินค้ากับชาวบ้านชุมชนริมน้ำ ซึ่งทำให้เกิดตลาดนัดบริเวณทำน้ำ และเริ่มมีเพิงร้านค้าอย่างง่าย ๆ เมื่อการค้าอยู่ตัว เป็นที่รู้จักกว้างขวาง จึงมีการพัฒนา

รูปแบบการเดินทางทางบก นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงตลาดน้ำสู่ตลาดนัดแผงลอยริมน้ำ ซึ่งเรียกว่าตลาดริมน้ำนั่นเอง โดยมีองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนการค้าริมน้ำ เป็นสิ่งที่สะท้อนบทบาทความเป็นย่านในด้านชุมชนท้องถิ่น ผ่านองค์ประกอบพื้นฐานได้แก่ องค์ประกอบหลัก เช่น ทาง ตลาด วัด ศาลเจ้า โรงสี พื้นที่ว่าง และทำนา ส่วนองค์ประกอบรองเช่น แม่น้ำ ลำคลอง ทางเดิน และเรือนแถว เป็นต้น ทั้งนี้จุดกำเนิดของชุมชนริมน้ำนั้นมาจากความสัมพันธ์ของการดำรงชีวิตและสภาพแวดล้อมท้องถิ่น ไม่ใช่เพราะวงจรทางธุรกิจแต่อย่างใด (อรศิริ ปาณินท์, 2544 : 253)

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับกิจกรรม พื้นที่ และที่ตั้ง

กิจกรรมแต่ละประเภทประกอบด้วย แหล่งประกอบกิจกรรม ประเภทกิจกรรม และระบบกิจกรรม ทั้งนี้กิจกรรมแต่ละประเภทมีรูปแบบเฉพาะตัว ซึ่งส่งผลต่อการวางแผนเพื่อรองรับความต้องการที่แตกต่างกันของแต่ละพื้นที่กิจกรรม ทั้งนี้จะมีความสัมพันธ์กับตัวกิจกรรมเอง และความหมายที่แฝงอยู่ในแต่ละกิจกรรม ซึ่งการศึกษากิจกรรมบนพื้นที่สามารถทำได้โดยพิจารณากิจกรรมที่เกิดขึ้นประจำวัน และใช้วิธีการ เมทริกซ์แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และเวลา ทำให้สามารถรู้ว่าการเกิดกิจกรรมเมื่อใด ที่ไหน กิจกรรมและเหตุการณ์อาจจะระบุในแผนที่เวลาพื้นที่ (Time- Space Map) ทั้งนี้ผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาองค์ประกอบทั้ง 3 คือ รูปแบบกิจกรรม (Activity Patterns) ซึ่งมีโครงสร้างผ่านทางวัฒนธรรม (Culturally Transmitted Structure) ที่แสดงถึงการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน นอกจากนี้วิถีชีวิต การทำกิจกรรม และการใช้พื้นที่นั้นมีความสัมพันธ์กัน เริ่มจากการจำกัดความหมายของ “วัฒนธรรม” คือ สิ่งส่งผลต่อความเชื่อ สภาพทางด้านภูมิศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม ฯลฯ ซึ่งจะก่อให้เกิดโลกทัศน์ที่มนุษย์สามารถตีคุณค่าแล้วเลือกคุณค่านั้นๆ มาเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิตที่แสดงออกมาในรูปของระบบกิจกรรม และนำไปสู่การใช้พื้นที่หรือระบบที่ตั้งในที่สุด

3. วิธีการวิจัย เครื่องมือการวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology)

การศึกษาวิจัยนี้เน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ เรื่องราวความเป็นมาของพื้นที่ เพื่ออธิบายถึงพัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของบริเวณตลาดท่านา จังหวัดนครปฐม โดยทำการรวบรวมแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับบริเวณตลาดท่านา ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ในลักษณะการวิจัยเชิงพรรณนา (Descript Research) เน้นการสำรวจและการสัมภาษณ์เป็นหลัก ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) การสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ (Key Informants) รวมทั้งสิ้น 10 คน โดยกลุ่มตัวอย่างจะเน้นผู้สูงอายุที่ทราบเรื่องราวในอดีตของพื้นที่ เช่น กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่ประกอบกิจการมานานกว่า 50 ปี ผู้นำชุมชน และผู้ที่รู้จักพื้นที่เป็นอย่างดี เป็นต้น เนื่องจากกลุ่มคนเหล่านี้จะทราบเรื่องราวและประวัติความเป็นมาของพื้นที่ตั้งแต่ในอดีต เพื่อได้มาซึ่งรายละเอียดพัฒนาการของพื้นที่ ทั้งนี้การสัมภาษณ์จะยึดเกณฑ์การสิ้นสุดของคำถามนั้นๆ เมื่อคำตอบที่ได้รับเหมือนหรือคล้ายกันอย่างน้อย 4 คน 2) การสัมภาษณ์บุคคลทั่วไป เป็นการสัมภาษณ์แบบทั่วไปโดยไม่เจาะลึก ซึ่งประเด็นจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทั่วไปที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ทั้งรายละเอียดการใช้พื้นที่ ช่วงเวลา และความถี่ ตลอดจนทัศนคติ และข้อเสนอแนะที่มีต่อพื้นที่ โดยจะทำการสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมทุกเพศทุกวัย เฉลี่ยกลุ่มละ 3 คน 6 กลุ่ม แบ่งตามกลุ่มวัย ได้แก่ กลุ่มเด็กและวัยรุ่น กลุ่มผู้ใหญ่ และกลุ่มผู้สูงอายุ ในส่วนของกลุ่มอาชีพ ได้แก่ กลุ่มพ่อค้า แม่ค้า กลุ่มผู้ขับรถโดยสาร และกลุ่มนักเรียน นักศึกษา รวมทั้งสิ้น 18 คน ทั้งนี้การสัมภาษณ์โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มวัย และ 3 กลุ่มอาชีพหลักนั้นเพื่อเป็นตัวแทนของคนในพื้นที่ในการแสดงทัศนคติที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในด้านต่างๆ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของย่านพาณิชยกรรมริมน้ำ และศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของพื้นที่ศึกษา ผ่านแผนที่โบราณ ภาพถ่ายทางอากาศ และข้อมูลจากการสัมภาษณ์และจึงนำมาวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดร่วมกัน

ตารางที่ 1 รายละเอียดแหล่งข้อมูลในงานวิจัย

แหล่งข้อมูล	วิธีการวิจัย	รายละเอียด
ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)	การลงพื้นที่สำรวจ และจัดทำแผนที่ประกอบ	1. ลักษณะทางกายภาพ - ขอบเขตพื้นที่ศึกษา - เขตการปกครอง - การเข้าถึง โครงสร้างพื้นฐาน - การใช้ประโยชน์ที่ดินและการใช้ประโยชน์อาคาร 2. กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม - รูปแบบการค้า - ประเภทกิจกรรม - กิจกรรมและช่วงเวลา
	การสัมภาษณ์ 1. บุคคลสำคัญ (กลุ่มผู้สูงอายุที่ ทราบเรื่องราวในอดีตของพื้นที่) - ผู้นำชุมชนในพื้นที่ - อดีตนักการเมืองท้องถิ่น - ร้านค้าที่ประกอบกิจการมา นานกว่า 50 ปี หรือผู้ที่เคย ค้าขายในอดีตแต่ยกเลิกกิจการ ไปแล้ว	1. ที่มาและความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ตลาด ตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน 2. ความเป็นมา และการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน - กิจกรรมทางเศรษฐกิจ - กิจกรรมทางสังคม 3. ปัญหาที่เกิดขึ้นและข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาที่จะเกิดขึ้น ในอนาคต
	2. บุคคลทั่วไป - กลุ่มพ่อค้า แม่ค้าในพื้นที่	1. กิจกรรมประจำวันและการใช้พื้นที่ต่างๆ 2. ช่วงเวลาในการประกอบกิจการและการใช้พื้นที่ 3. ปัญหาที่เกิดขึ้นและข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนา
ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	1. พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำบ้านบางแม่หม้าย จังหวัดสุพรรณบุรี: ปรีดา หุตะจุฑะ (2546) 2. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน และกิจกรรมของชุมชนบ้านญวนสามเสน กรุงเทพมหานคร: นลิน คาวรัตน์หงษ์ (2550) 3. การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำส้มเมืองบก ในพื้นที่เมืองผิงฮันบุรี: กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ (2545) 4. ปรากฏการณ์ของพื้นที่ริมน้ำในเขตกรุงเทพมหานครที่มีการปรับ เปลี่ยนจากการใช้พื้นที่น้ำมาสู่พื้นที่บก: กุลภัทร ยันตรศาสตร์ (2538)
	เทศบาลตำบลท่านา จังหวัด นครปฐม	1. ระบบสาธัญปลูก และระบบสาธารณสุขการ 2. ข้อมูลประชากร 3. นโยบายที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่
	สำนักงานทรัพย์สิน ส่วนพระมหากษัตริย์	1. แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดิน 2. แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์อาคาร 3. นโยบายการพัฒนาพื้นที่
	กรมแผนที่ทหาร	1. แผนที่โบราณบริเวณตลาดท่านา จังหวัดนครปฐม พ.ศ. 2494 2. ภาพถ่ายทางอากาศอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม มาตราส่วน 1:15,000

ที่มา: ผู้วิจัย (2557)

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดท่านา จังหวัดนครปฐม อาศัยการศึกษาจากปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม รวมถึงแผนนโยบายของภาครัฐ ในแต่ละช่วงเวลา โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่บริเวณตลาดท่านาเกิดการตั้งถิ่นฐาน รวมถึงเกิดการขยายตัวทางการเกษตรกรรม คือ การทำนาที่เข้มข้นโดยรอบบริเวณตลาดท่านา และการค้าขายที่เพิ่มบทบาทความสำคัญแก่พื้นที่ขึ้นเรื่อยๆ และพัฒนาเป็นตลาดชุมชนริมน้ำในเวลาต่อมา โดยรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ 5 และเป็นที่รู้จักยาวนานสืบมากกว่า 150 ปี จากการศึกษาทำให้สามารถแบ่งพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดท่านาได้เป็น 3 ช่วงเวลา คือ ยุคที่ 1: ช่วงเริ่มต้นทางการค้าของบริเวณตลาดท่านา (พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2410) อธิบายถึง การตั้งถิ่นฐานในอดีตรูปแบบพื้นที่ที่เอื้อต่อการเกิดตลาดชุมชนริมน้ำ ยุคที่ 2: ช่วงรุ่งเรืองทางการค้าของบริเวณตลาดท่านา (พ.ศ. 2411 – พ.ศ. 2516) อธิบายถึง พัฒนาการและการขยายตัวทางการค้า รวมถึงบทบาทการเป็นเมืองท่าที่สำคัญ และยุคที่ 3: ช่วงซบเซาทางการค้าของบริเวณตลาดท่านา (พ.ศ. 2517 - ปัจจุบัน พ.ศ. 2558) อธิบายถึง ผลกระทบของการคมนาคมทางบก รวมถึงการพัฒนาบริเวณตลาดท่านา โดยแผนนโยบาย จากภาครัฐ ซึ่งสามารถสรุปพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดท่านาในแต่ละช่วงเวลาได้ ดังนี้

การตั้งถิ่นฐานและการเข้าถึงพื้นที่ บริเวณตลาดทำนาเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนแยกออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านจังหวัดนครปฐม ชาวบ้านเรียกแม่น้ำนครชัยศรี การตั้งถิ่นฐานจะยึดริมฝั่งแม่น้ำเป็นหลัก แต่ไม่ได้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเหมือนตลาดชุมชนน้ำทั่วไป คือจะมีถนนดินคั่นกลางระหว่างอาคารบ้านเรือนและแม่น้ำ ซึ่งแม่น้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งในการอุปโภคและบริโภค ตลอดทั้งเป็นเส้นทางคมนาคมไปมาหาสู่ และซื้อขายกัน ถัดเข้าไปจากบริเวณริมแม่น้ำพบว่าเป็นทุ่งนากระจายตัวอยู่โดยรอบบริเวณตลาดทำนา เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม จึงมีน้ำเพียงพอสำหรับการทำนา ในช่วงเริ่มต้นทางการค้าของบริเวณตลาดทำนา มีลักษณะการใช้ประโยชน์อาคารเพื่ออยู่อาศัยเป็นหลัก นิยมใช้ไม้มาสร้างบ้านเรือน สำหรับการเข้าถึงพื้นที่และการติดต่อกับชุมชนอื่นๆ อยู่ในรูปแบบการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก เพราะบ้านเรือนส่วนมากวางตัวเรียงไปตามแม่น้ำนครชัยศรี และหันหน้าบ้านออกสู่น้ำ ชาวบ้านจึงใช้เรือในการไปมาหาสู่กัน ซึ่งการมีเรือล่องผ่านหน้าบ้านทุกวัน ทำให้เครือข่ายของชุมชนกว้างขวาง (สภารัตน์ จินตามณีโรจน์, 2532)

ที่มา: จัดแปลงมาจากกรมแผนที่ทหาร

กิจกรรมการค้าขาย กิจกรรมการค้าของตลาดท่านาในช่วงเวลานี้จะเป็นลักษณะของการเป็นตลาดเริ่มแรก กล่าวคือ จากท่าน้ำที่เรือสินค้าสามารถมาจอดเพื่อแลกเปลี่ยน ค้าขายสินค้า เริ่มมีพื้นที่บริเวณริมน้ำที่มีเพิงค้าขายมุงจาก อย่างง่าย ๆ เพื่อให้ผู้คนที่สัญจรผ่านไปมาทราบว่าเป็นแหล่งเริ่มต้นการค้าขาย มีการขุดคลองเป็นตำแหน่งของท่าเทียบสินค้า

ทางทิศเหนือของพื้นที่ ซึ่งคลองดังกล่าวถูกขุดประมาณช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457) และเริ่มติดต่อกับชาติตะวันตก ทำให้ชุมชนตลาดทำนาขยายตัว และมีชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก ในตอนเช้าตั้งแต่เช้ามีดจะมีกิจกรรมการค้าขาย บริเวณริมน้ำเกิดขึ้น ช่วงสายการค้าขายในลักษณะนี้จะค่อยๆ หายไป กลายเป็นรูปแบบตลาดในเรือนโก่งไม้ชั้นเดียว และจะเลิกขายช่วงบ่ายหรือเมื่อสินค้าหมด (นายยุตเอก ทิพภาโชติ, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2558) ภายหลังเมื่อกิจกรรมการค้าเหล่านี้อยู่ตัวและเกิดขึ้นสม่ำเสมอ จึงเป็นที่รู้จักของคนทั้งภายในและนอกพื้นที่

ความสัมพันธ์ของคน กิจกรรม และพื้นที่ นอกจากแม่น้ำนครชัยศรีจะถูกใช้เป็นเส้นทางในการคมนาคมขนส่งสินค้า และเกิดการตั้งถิ่นฐานเพื่อยู่อาศัยแล้วนั้น บริเวณตลาดทำน่ายังมีบทบาทด้านการค้าขาย ซึ่งประชาชนเริ่มหันมาประกอบอาชีพค้าขายและรับจ้างมากขึ้น ทำให้กิจกรรมการค้าเริ่มขยายตัว ในช่วงเวลานี้พื้นที่ตลาดทำนาเกิดโรคระบาดขึ้น ทำให้ชาวบ้านและสัตว์เลี้ยงล้มตาย ชาวบ้านจึงหาที่พึ่งทางใจ โดยได้อัญเชิญเทวรูปไม้แกะสลัก จากบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และตั้งเป็นศาลเจ้าขึ้น ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “ศาลอำมา” หรือ “ศาลเจ้าแม่เบ็กไพร” มีอายุกว่า 100 ปี เป็นที่เคารพศรัทธาของคนในชุมชนและชาวเรือ นอกจากศาลเจ้าที่เป็นศาสนสถานสำคัญในพื้นที่ ยังพบว่าโดยรอบของบริเวณตลาดทำนาเป็นที่ตั้งของวัดอยู่หลายแห่ง (รูปที่ 2) ส่งเสริมให้เกิดกิจกรรม ทางประเพณี และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยชาวบ้านสามารถเดินทางไปทำบุญและประกอบกิจกรรมทางศาสนาตามวาระต่างๆ ได้ทั้งเส้นทางน้ำ เส้นทางเกวียน และเส้นทางเดินเท้าตลอดแนวริมแม่น้ำ

4.2 ยุคที่ 2: ช่วงรุ่งเรืองทางการค้าของบริเวณตลาดทำนา (พ.ศ. 2411 - พ.ศ. 2516)

การตั้งถิ่นฐานและการเข้าถึงพื้นที่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในบริเวณตลาดทำนา ยังคงนิยมตั้งถิ่นฐานริมน้ำ มีรูปแบบอาคารเป็นเรือนแถวไม้สองชั้นโอบล้อมรอบตัวตลาดสดและโรงฝั้น ต่อมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 บริเวณนี้ถูกใช้เป็นที่ตั้งเต็นท์ของทหารญี่ปุ่นกระจายทั่วบริเวณ และภายหลังถูกรื้อปลูกเป็นห้องแถว การตั้งถิ่นฐานของผู้คนในบริเวณตลาดทำน่ายังคงเกาะกลุ่มกันอยู่ริมแม่น้ำนครชัยศรี เพื่อประโยชน์ในการคมนาคมขนส่ง และการประกอบกิจกรรมการค้า และเนื่องจากบริเวณริมแม่น้ำนครชัยศรีมีการตั้งถิ่นฐานที่หนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานเริ่มขยายตัวออกไปจากบริเวณริมแม่น้ำนครชัยศรีทางทิศตะวันออกของพื้นที่ และริมคลองท่าเทียบสินค้าทางทิศเหนือของพื้นที่ ซึ่งเป็นลักษณะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย ตามแนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536, น. 40-42) ประกอบกับกิจกรรมการค้าที่เฟื่องฟูมาก ส่งผลให้มีการอพยพจากคนภายนอกเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น โดยอาชีพส่วนใหญ่ของประชาชนในช่วงเวลานี้คือ การค้าและบริการต่างๆ การเดินทางเข้าสู่พื้นที่จะอาศัยเส้นทางน้ำเป็นหลักเช่นเดิม ทั้งนี้เนื่องมาจากเป็นช่วงที่การค้าขายเจริญรุ่งเรือง บริเวณตลาดทำนาเปรียบเสมือนเมืองท่าที่ใหญ่ที่สุดในละแวกนั้น ด้วยความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า จึงเกิดบริการเรือโดยสาร “เรือแดง” วิ่งล่องจากสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี มาขึ้นที่ตลาดทำนาและสามารถต่อเรือไปยังกรุงเทพมหานครได้อีกด้วย

แผนนโยบายภาครัฐ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เริ่มถือกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ตั้งแต่ พ.ศ. 2491 ซึ่งก่อนที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จะเข้ามาถือกรรมสิทธิ์นั้นชาวบ้านในพื้นที่มีการดูแลปกครองกันในระบบหมู่บ้าน ซึ่งขาดการควบคุมดูแลความเป็นระเบียบในการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการตั้งถิ่นฐาน ดังนั้นสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จึงเข้ามาเป็นผู้กำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารในพื้นที่ ซึ่งอาคารส่วนใหญ่จะใช้เพื่อยู่ออาศัยและประกอบกิจกรรมการค้าภายในอาคารเดียวกัน ซึ่งเป็นผลมาจากกิจกรรมการค้าขายที่เจริญรุ่งเรือง รูปแบบสถาปัตยกรรมถูกกำหนดให้มีลักษณะที่เรียบง่าย คือเป็นเรือนแถวไม้ 2 ชั้น หลังคามุงสังกะสี โดยวางเรียงตัวกันเป็นแถวแต่ไม่ยาวต่อเนื่องเหมือนตึกแถวในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะแยกเป็นชุดๆ เพื่อสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนตลาดทำนาที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2499 สุขาภิบาลนครชัยศรี มีแผนนโยบายในการพัฒนาพื้นที่ชุมชนตลาดทำนาหรือ ชุมชนนครชัยศรีหมู่ที่ 1 โดยเน้นด้านสาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล เพื่อป้องกันและระงับโรคติดต่อ การจัดสรรให้มีน้ำสะอาดหรือการประปา ตลาด โรงฆ่าสัตว์ ท่าเทียบเรือ ท่าข้าม การจัดสรรให้มีไฟฟ้าหรือแสงสว่าง การจัดให้ชาวบ้านมีเครื่องใช้ในการดับเพลิง มีสถานพยาบาลรักษาคนเจ็บไข้ การบำรุงและส่งเสริม

การทำมาหากิน รวมถึงจัดสรรที่พักผ่อนหย่อนใจ สวนสาธารณะ หรือสนามกีฬาแก่ชุมชน ตลอดจนสถานที่ประชุมอบรมราชการ การส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน การสาธารณูปการ การพาณิชย์ และหน้าที่อื่นๆ ตามที่กฎหมายบัญญัติให้เป็นหน้าที่ของสุขาภิบาล เป็นต้น

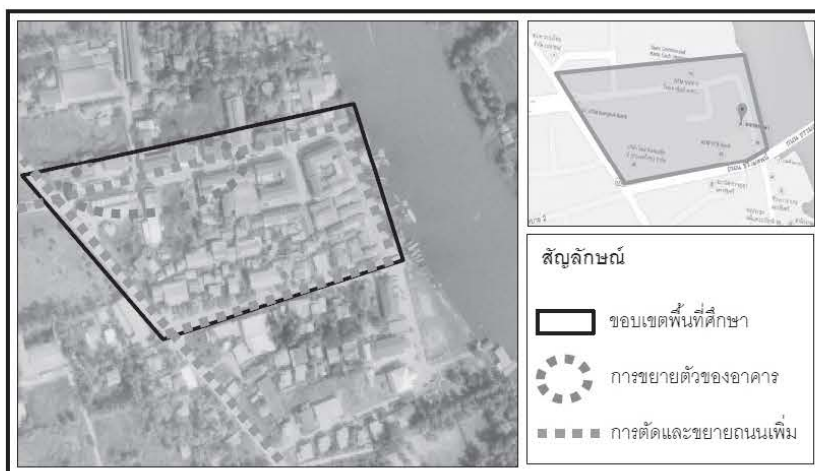
กิจกรรมการค้าขาย บริเวณตลาดทำน่านับว่ามีความเหมาะสมทั้งทางด้านทำเลที่ตั้ง ประกอบกับคู่แข่งที่เป็นตลาดลักษณะเดียวกันยังมีน้อยแห่ง ได้แก่ ตลาดน้ำลำพญา ตลาดบางหลวง และตลาดดอนหวาย เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นหลังตลาดทำน่าน ลักษณะการค้าสามารถแบ่งเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ ช่วงเวลาเช้าเวลาประมาณ 4.00-8.00 น. จะพบรูปแบบของตลาดสด บ้างก็เป็นตลาดนัดเช้า เป็นการขายสินค้าแบบแผงลอยบริเวณริมฝั่งแม่น้ำนครชัยศรี และอีกลักษณะหนึ่งคือตลาดสดค้าผัก ผลไม้ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอจนเป็นที่รู้จักทั้งคนภายในและภายนอกพื้นที่ ทำให้เกิดรูปแบบตลาดสดขนาดใหญ่ที่เป็นอาคารถาวรขึ้น ซึ่งบริเวณตลาดทำนาค่อยๆ กลายมาเป็นแหล่งรวมกิจกรรมการค้าขายที่สำคัญผ่านรูปแบบการค้าที่เกาะตัวอยู่ริมแม่น้ำนครชัยศรี รวมทั้งมีท่าเทียบเรือ เทียบสินค้า สิ่งเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยที่ดึงดูดผู้คนเข้ามาในพื้นที่ และเกิดกิจกรรมทางการค้าและบริการขึ้นในบริเวณตลาดทำน่าน ทั้งในเรื่องการเดินทาง และการซื้อขายสินค้า จึงทำให้บริเวณตลาดทำน่านกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายและเปรียบเสมือนเมืองท่าอีกด้วย

ความสัมพันธ์ของคน กิจกรรม และพื้นที่ จากกิจกรรมการค้าที่เจริญรุ่งเรือง ส่งผลให้พื้นที่หลายแห่งถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามช่วงเวลาที่เหมาะสม กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงในด้านหน้าที่การใช้งานของพื้นที่ต่างๆ ในบริเวณตลาดทำน่าน โดยพื้นที่บริเวณเรือนการค้าริมน้ำจะเริ่มทำการค้าขายในช่วงเวลาประมาณหกโมงเช้าถึงหกโมงเย็น จากนั้นเรือนการค้าทั้งหมดก็จะกลายเป็นบ้านพักอาศัย ผู้คนจะใช้พักผ่อน และใช้พื้นที่หน้าอาคารบ้านเรือนร่วมกัน ในการออกมาพบปะพูดคุย เด็กๆ จะออกมาวิ่งเล่นหรือขี่จักรยานหน้าร้านค้าและริมแม่น้ำนครชัยศรี ซึ่งเป็นภาพที่สามารถพบเห็นได้ในช่วงเวลาประมาณหกโมงเย็น และนอกจากการเดินทางจากภายนอกเพื่อเข้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ตลาด ยังเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนตลาดทำนากับชุมชนรอบข้าง รวมถึงการใช้บริการเรือแจวจากสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรีมายังตลาดทำน่าน ยังเป็นการเพิ่มบทบาทและกิจกรรมให้กับพื้นที่ ในบริบทที่เป็นจุดเชื่อมต่อการสัญจรระหว่างเส้นทางน้ำและเส้นทางบก ส่งผลให้เกิดการดึงดูดผู้คนเข้ามาในพื้นที่ และส่งเสริมกิจกรรมการค้าของตลาด

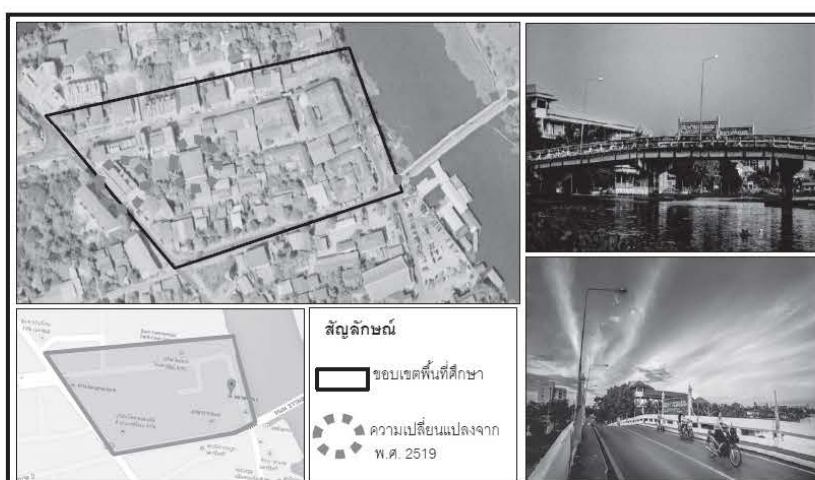
4.3 ยุคที่ 3: ช่วงชบเซาทางการค้าของบริเวณตลาดทำน่าน (พ.ศ. 2517 - ปัจจุบัน พ.ศ. 2558)

การตั้งถิ่นฐานและการเข้าถึงพื้นที่ เมื่อมีการตัดถนนเข้ามาแทนที่คลองท่าเทียบสินค้า ทำให้การตั้งถิ่นฐานเปลี่ยนไปจากเดิมคือมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวตามสองฝั่งถนน แทนการตั้งถิ่นฐานริมน้ำในอดีต (กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ, 2545) นอกจากนี้ถนนดินลูกรังทั้งหมดยังถูกปรับปรุงเป็นถนนลาดยาง คือ ถนนสุขาภิบาลที่ตัดผ่านภายในพื้นที่ และทางหลวงแผ่นดิน 3 สาย ซึ่งมีความสะดวกรวดเร็วกว่าการคมนาคมทางน้ำ ทำให้อาคารร้านค้าต่างๆ เห็นถึงความสำคัญของการคมนาคมทางบกต่อบทบาททางเศรษฐกิจ ภายในพื้นที่จึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เนื่องจากการขยายตัวของอาคาร เกิดอาคารตึกแถวเพิ่มขึ้นตามแนวถนนเกือบเต็มพื้นที่ รวมถึงการเกิดขึ้นของท่าทำการไปรษณีย์นครชัยศรี และธนาคาร 3 แห่ง ริมถนนสุขาภิบาล (รูปที่ 4) การสร้างถนนใน พ.ศ. 2517 ส่งผลให้เกิดการเชื่อมต่อของการคมนาคมทางบกอย่างชัดเจน การใช้ประโยชน์ที่ดินในบริเวณตลาดทำน่านส่วนใหญ่เป็นประเภทที่อยู่อาศัยถึงพาณิชย์กรรมซึ่งมีความเข้มข้นของกิจกรรมริมแม่น้ำนครชัยศรี นอกจากนี้การสร้างสะพานรวมเมฆขึ้นใน พ.ศ. 2531 เกิดการเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ ดึงดูดผู้คนจากภายนอกเข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ รวมถึงผลักดันคนภายในพื้นที่ออกสู่พื้นที่ภายนอกเช่นกัน

รูปที่ 3 ความเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดทำนาช่วง พ.ศ. 2519
ที่มา: กรมแผนที่ทหารกระทรวงกลาโหม

รูปที่ 4 ความเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดทำนาช่วง พ.ศ. 2538
ที่มา: กรมแผนที่ทหารกระทรวงกลาโหม

แผนนโยบายภาครัฐ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์มีนโยบายที่จะพัฒนาพื้นที่บริเวณตลาดทำนาเป็นศูนย์การค้าเมื่อ พ.ศ. 2528 หรือประมาณ 30 ปีที่แล้ว โดยจะมีการจัดรูปที่ดินทั้งหมด ซึ่งชาวบ้านจำนวนหนึ่งต้องอพยพออกจากพื้นที่พร้อมค่าเงินค่าชดเชย ส่งผลให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อต่อต้านโครงการดังกล่าวในปีนั้น ภายหลังการเจรจา สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จึงพิจารณายกเลิกโครงการในที่สุด และหันมาพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการค้าแบบดั้งเดิม และมีการปรับปรุงอาคารด้วยวัสดุที่แข็งแรงทนทาน และทาสีให้เกิดความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (รูปที่ 5) ต่อมาใน พ.ศ. 2555 โถงตลาดเก่าที่เป็นโครงสร้างไม้ถูกปรับปรุงเป็นโครงสร้างคอนกรีตให้แข็งแรงขึ้น ส่งเสริมภาพลักษณ์ของตลาดที่สวยงาม และสะอาด เอื้อต่อการทำกิจกรรมการค้าของคนในชุมชนและผู้คนที่มาจับจ่ายซื้อของมากขึ้น แต่ทว่าขาดความกลมกลืนกับอาคารรอบข้าง ปลาย พ.ศ. 2556 กรมโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดนครปฐม ได้ดำเนินโครงการก่อสร้างเขื่อนป้องกันตลิ่งริมแม่น้ำนครชัยศรีด้านหน้าตลาดเพื่อป้องกันชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนจากอุทกภัย หรือการพังทลายของตลิ่งริมแม่น้ำ (รูปที่ 6) ในขณะที่เทศบาลตำบลนครชัยศรีกำหนดแผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2556-2558 เน้นพัฒนาทางด้านกายภาพและโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ

รูปที่ 5 การปรับปรุงอาคารให้มีความกลมกลืนโดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
ที่มา: ผู้วิจัย (2558)

รูปที่ 6 ความเปลี่ยนแปลงจากโครงการสร้างเขื่อนโดยกรมโยธาธิการและผังเมือง
ที่มา: ผู้วิจัย (2558)

กิจกรรมการค้าขาย เนื่องจากความเจริญและการเติบโตของเมืองอย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง จึงเกิดการแข่งขันทางการค้า มีกิจกรรมการค้ารูปแบบใหม่ๆ เพิ่มขึ้นมากมาย ทำให้ผู้ซื้อสินค้ามีทางเลือกที่หลากหลายยิ่งขึ้น ส่งผลให้บทบาทการค้าของบริเวณตลาดท่านาลดความสำคัญลง เนื่องจากมีทางเลือกอื่นในการเดินทางไปซื้อสินค้า เศรษฐกิจการค้าบริเวณตลาดท่านาจึงอยู่ในช่วงซบเซาภายหลังการตัดถนนเป็นต้นมา ซึ่งรูปแบบการค้าขายที่พบภายในบริเวณตลาดท่านามี 3 รูปแบบ ได้แก่ การค้าขายภายในเรือนการค้า การค้าขายภายในโรงตลาด และการค้าขายแบบแผงลอย หรือรถเข็น และเนื่องจากการดำเนินการก่อสร้างเขื่อนบริเวณหน้าตลาด ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่จอตลอดและพื้นที่นันทนาการ อันเป็นภาพลักษณ์ที่สวยงามของพื้นที่ ทำให้ความสะดวกสบายในการเข้าถึงพื้นที่จึงลดลง และเกิดปัญหาการขาดแคลน

พื้นที่จอตลอด ส่งผลให้ผู้คนที่เดินทางยังพื้นที่ลดลงอีก โดยเลือกที่จะเดินทางไปยังพื้นที่อื่นที่มีความสะดวกมากกว่า ส่งผลให้ร้านค้าโกศนาซึ่งเป็นร้านที่มีชื่อเสียง ย้ายสาขาไปอยู่ที่พุทธมณฑลสาย 5 ทำให้ร้านค้าบริเวณข้างเคียงที่เคยส่งเสริมการค้าซึ่งกันและกัน ซบเซาลงด้วย ทั้งนี้ความสวยงามทางธรรมชาติริมฝั่งแม่น้ำนครชัยศรีที่เปรียบดังภาพลักษณ์ของพื้นที่ ได้ถูกแทนที่ด้วยภาพของสิ่งก่อสร้าง ทำให้คนภายนอกที่ผ่านไป ผ่านมาคิดว่าตลาดกำลังปิดปรับปรุง ทำให้เศรษฐกิจการค้าของพื้นที่ซบเซาลงอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต แต่อย่างไรก็ตามบริเวณตลาดท่านามีร้านอาหาร

และร้านขนมจำนวนมากที่รสชาติอร่อย หารับประทานได้ยาก สร้างความฉีกหักแก่พื้นที่ โดยเฉพาะในช่วงเวลาเย็นบริเวณด้านหน้าตลาด และริมถนนธรรมสพน์ ซึ่งกลุ่มลูกค้ามีทั้งคนบริเวณชุมชนใกล้เคียง และคนที่มาจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งเคยมารับประทาน ด้วยระยะทางที่ไม่ไกลและความประทับใจในพ่อค้าแม่ค้า และชาวชุมชน

ความสัมพันธ์ของคน กิจกรรม และพื้นที่ หลังจากการคมนาคมทางบกเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ทำให้การเดินทางติดต่อกับพื้นที่ภายนอกสะดวกและรวดเร็วมากขึ้น ส่งผลถึงความสัมพันธ์กับพื้นที่ใกล้เคียงที่ลดลง เนื่องจากความสำคัญของบริเวณตลาดทำนาในฐานะศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า และเป็นท่าขึ้นข้าว ท่าเทียบเรือในอดีตนั้นหายไป มีบุคคลจากภายนอกเข้ามาประกอบการค้า หรือเช่าที่จากเจ้าของเก่าถึง 20 เพอร์เซ็นต์ในพื้นที่ สำหรับกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของพื้นที่ตลาดทำนาก็ยังคงรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ เทศบาลปีใหม่ เทศกาลตรุษจีน เทศกาลสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทงที่งดงามไปด้วยสีสันของการปล่อยโคมริมแม่น้ำนครชัยศรี และงานเทศกาลประจำปีศาลเจ้าแม่เบิกไพรที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ในอดีต ทั้งนี้ผู้ที่ร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เองจะถูกถ่ายทอด และปลูกฝังสู่รุ่นลูกหลาน เนื่องจากคนรุ่นใหม่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีเหล่านี้ให้คงอยู่สืบไป และเป็นกระตุ้นจิตสำนึกให้เยาวชนรักและหวงแหนเอกลักษณ์ วิถีชีวิตในถิ่นเกิดของตน

ตารางที่ 2 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดทำนาในแต่ละช่วงเวลา

ปัจจัย	ยุคที่ 1	ยุคที่ 2	ยุคที่ 3
1. การตั้งถิ่นฐานและการเข้าถึงพื้นที่	ตั้งถิ่นฐานริมฝั่งแม่น้ำ โดยมีถนนดินคันกลางระหว่างบ้านเรือน และแม่น้ำ โดยการเดินทางจะใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก	การตั้งถิ่นฐานขยายตัวมากขึ้น โดยในพื้นที่เกษตรกรรม มีการขุดคลองเข้ามาทางทิศเหนือของพื้นที่ เพื่อเป็นท่าเทียบข้าว ท่าเทียบเรือ	การตัดถนนเข้ามาสู่พื้นที่ทำให้การตั้งถิ่นฐานเปลี่ยนไปเป็นแบบแนวยาวตามสองฝั่งถนนแทนการตั้งถิ่นฐานริมน้ำ
2. กิจกรรมการค้าขาย	ยังไม่เป็นรูปแบบการค้าภายในอาคารที่เป็นลักษณะตลาดริมน้ำอย่างชัดเจนถาวรเป็นเพียงการค้าขายลักษณะแผงลอย	เกิดท่าเทียบข้าวและท่าเทียบเรือ โดยสารไปยังพื้นที่บริเวณใกล้เคียง ทำให้การเดินทางเกิดความสะดวก การค้าขายจึงเริ่มขยายตัวมากขึ้น	เกิดการจำรูปแบบใหม่ๆ ผู้ซื้อสินค้ามีทางเลือกที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นบทบาทการค้าของตลาดทำนาลดความสำคัญลง
3. ความสัมพันธ์ของคน กิจกรรม และพื้นที่	ชาวจีนเชื้อสายแต้จิ๋วได้เข้ามาในพื้นที่เพื่อประกอบอาชีพค้าขาย และชาวจีนบางส่วนได้แต่งงานกับคนไทย จึงเกิดการผสมผสานระหว่างเชื้อชาติจีนและไทย	มีการเปลี่ยนแปลงบริเวณบ้านริมน้ำเป็นเรือนค้าขายริมน้ำ โดยเริ่มทำการค้าขายในช่วงเวลาหกโมงเช้าถึงหกโมงเย็น จากนั้นเรือนค้าขายทั้งหมดก็จะกลายเป็นบ้านพักอาศัย	ความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่กับพื้นที่ใกล้เคียงที่ลดลง เนื่องจากความสำคัญของพื้นที่ในฐานะศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าในอดีตหายไป

ที่มา: ผู้วิจัย (2558)

5. การอภิปรายผล การวิจารณ์และสรุป

จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดทำนาในแต่ละช่วงเวลา ทำให้ทราบสามารถสรุปถึงปัจจัยหลักที่เป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดและเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ แบ่งได้เป็น 2 ช่วงเวลาใหญ่ๆ คือ

ปัจจัยหลักที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในอดีต คือ ปัจจัยด้านกายภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ของบริเวณตลาดทำนา กล่าวคือปัจจัยทางกายภาพเป็นตัวกำหนดบทบาทของพื้นที่ทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจให้เป็นไปในทิศทางต่างๆ เช่น ลักษณะการตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำนครชัยศรี เป็นพื้นที่ราบลุ่มบนทำเลที่ตั้งที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ อยู่ท่ามกลางศาสนสถานหลายแห่ง และตั้งอยู่ไม่ไกลจากสถานีรถไฟนครชัยศรี ส่งผลต่อรูปแบบวิถีชีวิตของคนในชุมชนตลาดทำนาที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับแม่น้ำตั้งแต่ในอดีต ทั้งด้านการคมนาคมขนส่งที่ยึดเส้นทางน้ำเป็นหลัก การประกอบอาชีพของคนในชุมชนที่ยึดการทำงานในภาคเกษตรกรรม ทำนา เลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะการค้าขายและ

บริการ ซึ่งรุ่งเรืองอย่างมากในช่วงที่พื้นที่มีบทบาทในการเป็นเมืองท่าเทียบเรือ ทำขึ้นข้าว และสินค้าต่างๆ กล่าวได้ว่าลักษณะทางกายภาพที่ดี ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาพื้นที่สู่บทบาทความเป็นศูนย์กลางการค้าและบริการในช่วงที่แม่น้ำมีบทบาทสำคัญ ซึ่งเมื่อมีการตัดถนนเข้ามาถึงพื้นที่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานก็เปลี่ยนไป โดยมีลักษณะการวางตัวอาคารบ้านเรือนขนานตามแนวถนน ทั้งนี้เนื่องจากบริเวณที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานคือบริเวณที่เอื้อต่อกิจกรรมทางการค้าและเศรษฐกิจ หมายถึงต้องเป็นบริเวณที่มีการเข้าถึงได้ง่าย การคมนาคมขนส่งทางบกจึงกลายเป็นเส้นทางที่มีบทบาทอย่างมากในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ในขณะที่เดียวกันระบบสังคมในอดีตทั้งภายในและภายนอกกับพื้นที่อื่นๆ ที่เคยมีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นและใกล้ชิดกันก็ลดลงไปเช่นกัน

ปัจจัยหลักที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในปัจจุบัน คือ ปัจจัยด้านแผนนโยบายภาครัฐ และปัจจัยทางด้านกายภาพ เนื่องจากบริเวณตลาดท่านาตั้งอยู่บนพื้นที่ที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน จึงเกิดการพัฒนาคู่มือให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน และการเติบโตของเมืองตามยุคสมัย กล่าวได้ว่าแผนนโยบายของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่นั้น มีผลในการควบคุมการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ร่วมกับปัจจัยทางกายภาพ เนื่องจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์มีการพัฒนาพื้นที่โดยอิงศักยภาพของพื้นที่มาส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนเป็นหลัก เช่น การตั้งถิ่นฐาน มีการสร้างอาคารเรือนการค้าที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่คงความเรียบง่าย สวยงามอย่างมีเอกลักษณ์ และเอื้อต่อการประกอบการค้า อีกทั้งเพิ่มศักยภาพพื้นที่ให้เป็นชุมชนการค้าริมแม่น้ำที่รุ่งเรือง ภายใต้แนวคิดที่ต้องการให้บริเวณตลาดท่านาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งถือเป็นความโชคดีของตลาดชุมชนริมแม่น้ำแห่งนี้ที่อยู่ภายใต้แผนนโยบายการพัฒนาของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เรื่อยมา ทำให้มีความเข้มแข็ง มั่นคงในตัวเองระดับหนึ่งในการดำรงความเป็นตลาดชุมชนริมแม่น้ำเช่นนี้ไว้ได้ ในสถานการณ์การเติบโตของเมืองที่มีการแข่งขันทางการค้าหลากหลายรูปแบบนี้ ทำให้ตลาดชุมชนริมแม่น้ำหลายแห่งปิดตัวลงในที่สุด หนึ่งในนั้นคือตลาดต้นสน บริเวณปากคลองเจดีย์บูชา ที่เคยเฟื่องฟูในอดีต เหลือเพียงชุมชนเล็กๆ อาศัยอยู่ ซึ่งหากไปเดินเที่ยวชมจะพบเรือจำนวนมากผูกไว้บนเรือน สะท้อนถึงวาระการใช้งานที่หมดไป นอกจากแผนนโยบายของภาครัฐจะนำพาพื้นที่ไปในทิศทางที่ดีแล้ว ภายใต้การพัฒนาต่างๆ ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ดั้งเดิมของพื้นที่ไปด้วยเช่นกัน เช่น ตลาดโรงไม้ในอดีตที่ถูกปรับปรุงไปเป็นโครงสร้างคอนกรีตเพื่อความสวยงามคงทน ทำให้เกิดการขาดความกลมกลืนขึ้นระหว่างตลาด และอาคารรอบข้าง ซึ่งสัมพันธ์กับการรับรู้ต่อความหมายและคุณค่าของพื้นที่ ที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้นอกจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ผู้เป็นเจ้าของพื้นที่แล้ว หน่วยงานราชการอื่นๆ ก็มีบทบาทขับเคลื่อนทิศทางการค้าและวิถีชีวิตของคนในชุมชนตลาดท่านาเช่นกัน เช่น โครงการสร้างเขื่อนป้องกันอุทกภัย ของกรมโยธาธิการและผังเมือง ในระหว่างดำเนินการที่ล่าช้าส่งผลเสียต่อพื้นที่อย่างมาก เพราะบุคคลภายนอกจะรับรู้ต่อพื้นที่ในลักษณะของบริเวณที่อยู่ในระหว่างการปรับปรุง และเลือกที่จะเดินทางไปยังพื้นที่ที่คึกคัก และเข้าถึงสะดวกสบายกว่า

จากผลการศึกษาและการวิเคราะห์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของบริเวณตลาดท่านา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถนำไปเป็นข้อมูลประกอบการศึกษา และการวางแผนเพื่อหาแนวทางพัฒนาพื้นที่ในบริบทต่างๆ ต่อไปในอนาคต และยังสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบในด้านต่างๆ คือ ด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ในการศึกษาครั้งต่อไป ควรมีการวิเคราะห์สภาพปัญหาร่วมกับปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในเชิงลึก เพื่อเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหา เพื่อสามารถฟื้นฟูบริเวณตลาดท่านาให้สอดคล้องกับการพัฒนาในปัจจุบันและอนาคตต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วพืง และกฤตพร ห้าวเจริญ. (2554). ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านตลาดกระทู้มแบบ จังหวัดสมุทรสาคร. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่ 13 ปีที่ 13, 88-96.
- กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ. (2545). การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนน้ำสู่เมืองบกในพื้นที่เมืองฝั่งธนบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์.
- กรมการผังเมือง กระทรวงมหาดไทย. (2542). การผังเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. กรุงเทพฯ: บริษัท เซเว่น พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- คมกฤษ เสงี่ยมกุล. (2539). การวางผังเฉพาะพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตอำเภอพระนครศรีอยุธยา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรชัย พงษ์ประยูร. (2536). การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นำพลย์ กิจรักษ์กุล. (2529). ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- พนิดา ดำรงอ่องตระกูล และกฤตพร ห้าวเจริญ. (2557). การพัฒนาพื้นที่ตลาดเก่าหนองจอก กรุงเทพมหานคร. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่ 19 ปีที่ 16, 148-161.
- เพ็ญพรรณ วิชาญกุล และกฤตพร ห้าวเจริญ. (2556). ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดระแหงจังหวัดปทุมธานี. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่ 16 ปีที่ 15, 74-88.
- สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. (2532). ประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนในลุ่มน้ำท่าจีน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรศิริ ปาณินท์. (2539). บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์.